YOSHLARNING TEXNOESTETIK MADANIYATI, IJODIY MUSTAQILLIGI HAMDA MAS'ULIYATLI AMALIYOTINI O'RGANISH

ИЗУЧЕНИЕ ТЕХНОЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ МОЛОДЁЖИ

STUDYING YOUNG PEOPLE'S TECHNO-AESTHETIC CULTURE, CREATIVE AUTONOMY AND RESPONSIBLE PRACTICE

Soxibov Raxmonali Jumadilayevich

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, ORCID: 0009-0007-4592-9859

Annotatsiya. Maqolada yoshlar texnoestetik madaniyatini o'rganish mezonlari aniqlashtiriladi. Konseptual tahlil ijodiy mustaqillikni mas'uliyat bilan bog'laydi. Tahlil birligi texnoestetik qaror epizodi. Mahsulot, tanlov sababi va oqibatni qiyoslovchi matritsa taklif etiladi. Model texnik mahorat, estetik hukm hamda javobgarlikni farqlaydi. Uning amaliy qo'llanishi keyingi tadqiqotda tekshirilishi lozim.

Kalit so'zlar: texnoestetik madaniyat, ijodiy mustaqillik, estetik hukm, mas'uliyat, tadqiqot metodologiyasi, refleksiya, texnologik vositachilik.

Аннотация. Уточняются критерии изучения техноэстетической культуры молодёжи. Концептуальный анализ связывает самостоятельность с ответственностью. Единица анализа эпизод техноэстетического выбора. Предложена матрица сопоставления продукта, оснований выбора и последствий. Модель различает мастерство, эстетическое суждение и ответственность. Её практическое применение требует проверки.

Ключевые слова: техноэстетическая культура, творческая самостоятельность, эстетическое суждение, ответственность, методология исследования, рефлексия, технологическое опосредование.

Abstract. The article clarifies criteria for studying young people's techno-aesthetic culture. Conceptual analysis links creative autonomy to responsibility. A techno-aesthetic decision episode serves as the unit of analysis. The proposed matrix compares products, reasons for choices and consequences. It distinguishes technical skill, aesthetic judgement and responsibility. Its practical application requires further investigation.

Keywords: techno-aesthetic culture, creative autonomy, aesthetic judgement, responsibility, research methodology, reflexivity, technological mediation.

KIRISH

Yoshlarning texnoestetik madaniyatini o‘rganishda eng avvalo tadqiqot predmeti aniqlashtirilishi kerak. Raqamli dasturdan foydalanish tezligi, tayyor mahsulotning jozibadorligi yoki uning ommalashishi bir xil hodisani ifodalamaydi. Birinchi belgi texnik bajarishni, ikkinchisi shaklning idrok etilishini, uchinchisi esa muayyan auditoriyaning munosabatini bildirishi mumkin. Ularni oldindan yagona rivojlanish ko‘rsatkichi deb qabul qilish tadqiqotning boshlang‘ich xulosasini uning o‘z daliliga aylantiradi. Shu sababli texnoestetik madaniyatga baho berishdan avval texnologiya, estetik ma’no va subyekt qarori o‘rtasidagi munosabat qanday kuzatilishi hamda talqin qilinishi belgilanishi lozim.

Ushbu maqolada texnoestetik madaniyat texnik vositalar bilan yaratiladigan shakllarni anglash, ularning insoniy ma’nosini baholash va amaliy oqibatlarini muhokama qilish qobiliyatlari birligi sifatida ishchi tarzda ta’riflanadi. Ta’rif mualliflik taklifi bo‘lib, tayyor psixologik xususiyat yoki tasdiqlangan diagnostik o‘lchov sifatida olinmaydi. Uning falsafiy tayanchi insonning vosita bilan munosabatida bir vaqtning o‘zida yaratuvchi, talqin qiluvchi va javob beruvchi subyekt bo‘lishidir. Bunda madaniyat faqat bilimlar zaxirasini emas, ma’lum vaziyatda nimani munosib deb topish va ushbu hukmni asoslash usulini ham anglatadi.

Muammo bilim va qadriyat munosabatiga borib taqaladi. A. Sayer ijtimoiy voqelikni obyektiv tavsiflash bilan baholovchi tushunchalar o‘rtasida mutlaq qarama-

qarshilik o‘rnatilishini tanqid qiladi [6]. V.N. Porus esa ilmiy ratsionallik va taraqqiyotni bitta o‘lchamda belgilashning cheklanganligini ko‘rsatadi [4]. Ushbu pozitsiyalar texnoestetik madaniyatni tadqiq qilishda mezonlarni yo‘qotishga emas, ularning vazifasini aniqlashtirishga undaydi. Mahsulotni «mustaqil» yoki «mas’uliyatli» deb atash oddiy kuzatuv qaydi bo‘lib qolmaydi: bu hukm qo‘llangan mezon, ko‘rilgan dalil va chiqarilgan xulosa orasidagi bog‘lanishni tushuntirishni talab etadi.

Mahalliy metodologik adabiyotda predmet xususiyati, metod tanlovi va tadqiqotchining uni qo‘llash mahorati o‘zaro bog‘liq holda yoritiladi [1]. G.A. Karimovaning raqamli bilim haqidagi tahlilida esa axborotning ishontiruvchi ifodasi bilan uning asoslanganligi o‘rtasidagi masofa hamda insonning epistemik mas’uliyati muhokama qilinadi [2]. Mazkur ikki yo‘nalishning kesishuvida estetik jihatdan ishonarli mahsulotni daliliy jihatdan tekshirish vazifasi yuzaga keladi. Masalan, tarixiy tasvirning ta’sirchanligi undagi tafsilotlar to‘g‘riligini o‘z-o‘zidan tasdiqlamaydi; buning uchun alohida manba, talqin va tasviriy yechimning maqomi ko‘rsatilishi zarur.

E.O. Trufanova raqamli muhitda insonning turli fayllar va kommunikativ vaziyatlar orasida taqsimlangan holda namoyon bo‘lishini uning yaxlitligi muammosi bilan bog‘laydi [3]. Bu yondashuv yosh ijodkorni faqat yakuniy post, video yoki dizayn orqali tavsiflashga ehtiyotkor qarash imkonini beradi. Tadqiqotchi mahsulotni ko‘radi, ammo mahsulot ortidagi barcha tanlovlarni bevosita bilmaydi. Avvalgi tajriba, hamkor yordami, platforma shabloni va muassasa talabi qarorga turlicha ta’sir qilishi mumkin. Shuning uchun tahlil subyektning butun shaxsiyatiga hukm chiqarishdan oldin aniq faoliyat epizodining chegarasini belgilashi kerak.

Tadqiqotning maqsadi yoshlarning texnoestetik madaniyati, ijodiy mustaqilligi va mas’uliyatli amaliyotini o‘rganishga yaroqli falsafiy-metodologik model taklif qilishdir. Asosiy savol quyidagicha qo‘yiladi: texnik vositalar bilan bajarilgan ishda muallif qarorining mustaqilligi va uning boshqalar oldidagi javobgarligi qanday dalillar orqali farqlanishi mumkin? Obyekt yoshlarning texnologiya vositasidagi ijodiy faoliyati,

predmet esa shu faoliyatdagi estetik hukm, tanlov asoslari va javobgarlik munosabatidir. Ilmiy yangilik da'vosi mavjud tushunchalarni yangi nom bilan takrorlashga emas, ularning o'zaro nisbatini aniq tadqiqot birligi va dalil turlari orqali qayta qurishga qaratiladi.

METODLAR

Konseptual tahlilda «texnik mahorat», «estetik sezgirlik», «ijodiy mustaqillik» va «mas'uliyatli amaliyot» tushunchalarining qo'llanish chegaralari ajratildi. Har bir tushuncha uchun uni tasdiqlashi mumkin bo'lgan holat va tasdiqlashga yetmaydigan holat qiyoslandi. Masalan, murakkab dastur buyrug'ini bajarish texnik mahoratga dalil bo'lishi mumkin, lekin muallifning nega aynan shu ifoda usulini tanlaganini ochmaydi. Xuddi shuningdek, zarar yetkazmaslik haqidagi umumiy bayonot muayyan vaziyatdagi mas'uliyatni isbotlamaydi. Mazkur farqlash sifatlarni oldindan mavjud fakt deb qabul qilishdan saqlaydigan tahliliy tartib sifatida qo'llandi.

Dialektik tahlil ijodiy mustaqillikning shartlanganligi bilan uning real imkoniyati o'rtasidagi munosabatga qaratildi. Vosita mavjudligi faoliyatni imkonli qiladi, lekin uning tayyor shakllari ayrim qarorlarni avvaldan belgilaydi. Tahlilda bu ikki tomon bir-birini butunlay inkor qiladigan holatlar sifatida olinmadi. Savol texnologiya ta'siri bor yoki yo'qligida emas, qaysi ta'sir anglangan, qaysi tanlov qayta ko'rilgan va qaysi chegaradan chiqish mumkinligida qo'yildi. Qarama-qarshilikning yechimi haqidagi hukm mahsulotni yaratish jarayonidagi muayyan o'zgarish bilan asoslanishi shart deb belgilandi.

Vizual tahlil uchun G. Rose tasvirning xususiyatlari, uning ijtimoiy sharoiti hamda tadqiqotchining ko'rish pozitsiyasini birga muhokama qilishi metodologik tayanch bo'ldi [5]. Ushbu maqolada mazkur talab texnoestetik mahsulotga qo'llanib, uning shakli bilan muallif niyati oldindan aynanlashtirilmadi. Muallif aytgan maqsad, mahsulotda ko'rinadigan yechim va qabul qiluvchining talqini alohida dalil turidir. Ular orasidagi moslik izlanadi, biroq kelishmovchilik «noto'g'ri javob» sifatida darhol chiqarib

tashlanmaydi. Aksincha, bu farq ma'noning faoliyat va munosabatda qanday shakllanishini ko'rsatadigan tahliliy material bo'lishi mumkin.

Aksiologik tahlilda ijtimoiy qabul qilinish bilan axloqiy maqbullik farqiga tayanildi. I. van de Poel ushbu ikki tushunchani bir-biriga oddiy tenglashtirish ham, ularni mutlaqo aloqasiz deb ko'rish ham yetarli emasligini muhokama qiladi [7]. Maqolada bu masala mezon va vaziyat haqidagi hukmlarni o'zaro tekshirish usuliga aylantirildi. Masalan, auditoriya ma'qullagan tasvir ayrim kishilarni kamsitishi mumkinligi aniqlansa, ommaboplik axloqiy e'tirozni bekor qilmaydi. Ayni paytda e'tirozning o'zi ham umumiy tamg'a bilan emas, aynan kimga, qanday munosabatda va nima sababdan ta'sir etishi orqali asoslanishi kerak.

Nazariy modelning izchilligi shartli qaror epizodlari yordamida tekshirildi. Bular haqiqiy respondentlar kuzatuvi yoki o'tkazilgan tajriba natijalari emas, tushunchalarni farqlashga xizmat qiluvchi mantiqiy holatlardir. Har birida dastlabki vazifa, tanlangan vosita, muqobil yechim va ehtimoliy oqibat alohida ko'rildi. Tahlil natijasi amaliy samaradorlik foizi bilan ifodalanmadi. Shu bois keyingi bo'limda taqdim etiladigan matritsa standartlashtirilgan test maqomiga ega emas; u empirik tadqiqotda qanday savollar berilishi va qaysi xulosa uchun qanday dalil kerakligini ko'rsatuvchi metodologik taklifdir.

Qo'lyozma matni va konseptual tahlil loyihasini ishlab chiqishda generativ sun'iy intellektdan foydalanildi. Bibliografik rekvizitlar nashriyotlar, ilmiy jurnallar va universitetlarning ochiq manbalari bilan solishtirildi.

NATIJALAR

Asosiy natija sifatida texnoestetik qaror epizodi tadqiqotning boshlang'ich birligi deb taklif qilindi. Epizod muayyan vazifaning paydo bo'lishi, uning texnik ifodaga aylanishi, estetik tanlovning asoslanishi va oqibatga munosabat bildirilishini birlashtiradi. Birlik butun loyiha bilan aynan emas: bitta loyihada rangni tanlash, ovozni qo'shish, manbani ko'rsatish yoki tasvirni qayta tarqatish bo'yicha bir necha epizod

bo‘lishi mumkin. Ularning har biri qaror egasi, sharoiti va dalili bilan chegaralanadi. Shunday chegaralash yakuniy mahsulotdan shaxs haqida ortiqcha umumlashtirishga o‘tishni cheklaydi.

Birinchi tahliliy mezon maqsadning o‘zlashtirilganligidir. Yosh ijodkor topshiriqni qaytarib aytishi bilan uning mazmunini mustaqil talqin qilishi farqlanadi. Dalil sifatida muallifning qaysi muammoni hal qilayotgani, kimga murojaat qilayotgani va nimani o‘zgartirmoqchi ekanini izohlashi olinishi taklif etiladi. Bunda javobning ravonligi yagona mezon bo‘lmaydi: maqsad chizma, prototip yoki amaliy ko‘rsatish orqali ham aniqlanishi mumkin. So‘z bilan ifodalashdagi qiyinchilik mazmuniy mustaqillikning yo‘qligi bilan tenglashtirilmaydi. Tadqiqotchi ifoda shakli bilan qaror mazmuni o‘rtasidagi farqni saqlashi kerak.

Ikkinchi mezon vositaga nisbatan tanlovdir. Tayyor shablondan foydalanishning o‘zi ijodiy mustaqillikni inkor qilmaydi, chunki oldindan mavjud vositani yangi vazifa uchun qayta talqin qilish ham muallif qarori bo‘lishi mumkin. Biroq shablondagi barcha yechimni sababini anglamay qabul qilish bilan uni muhokama qilib tanlash bir xil baholanmaydi. Dalil shablon ishlatilgan yoki ishlatilmaganini qayd etishdan ko‘ra, undan nimalar olingani, nimalar o‘zgartirilgani va qaysi muqobil variant rad etilganini ko‘rsatishda namoyon bo‘ladi. Qarorning sababi keyin yaratilgan oqlash bo‘lishi ehtimoli ham tekshirilishi zarur.

Uchinchi mezon estetik hukmning tuzilishidir. «Chiroyli», «zamonaviy» yoki «o‘zgacha» degan baholar tadqiqot uchun boshlang‘ich ifodalar bo‘lib, ularning mazmuni ochilishi lozim. Qaysi shakliy xususiyat qanday taassurot tug‘diradi, bu taassurot qaysi maqsadga xizmat qiladi va boshqa ifoda tanlansa nima o‘zgaradi, degan savollar taklif etiladi. Tadqiqotchi o‘z didini yagona me’yor sifatida qo‘llamaydi, ammo har qanday asoslanmagan bahoni ham yetarli deb qabul qilmaydi. Hukmning kuchi tadqiqotchi bilan kelishishda emas, uning mahsulot xususiyatlari va muhokama qilinayotgan vazifaga izchil bog‘lanishidadir.

To‘rtinchi mezon mualliflik hissasini anglashdir. Mahsulotni yakka shaxs tayyorlaganini qayd etish barcha g‘oya va yechimlar faqat undan kelib chiqqanini anglatmaydi. Hamkorlik, ochiq resurs, ustoz maslahatidan foydalanish yoki avtomatlashtirilgan yordam alohida tavsiflanishi mumkin. Mas’uliyatli amaliyotga oid dalil bu aloqalarni yashirmasdan, qaysi bosqichda qanday hissa bo‘lganini ko‘rsatishdir. Taklif etilayotgan mezon har bir ijodiy qaror uchun mutlaq originallik talab qilmaydi. U o‘z hissasi, o‘zlashtirilgan material va boshqalar mehnati o‘rtasidagi munosabatni ongli ifodalashga qaratiladi.

Beshinchi mezon javobgarlik munosabatidir. M. Coeckelbergh texnologik mas’uliyatni faqat harakatni kim bajargani bilan emas, kimga javob berish kerakligi, nazorat va bilish imkoniyatlari bilan ham bog‘laydi [8]. Ushbu maqolada shundan kelib chiqib, «men yaratdim» degan bayonotga «kimga qanday ta’sir qiladi?» savoli qo‘shiladi. Yosh ijodkorning barcha texnik tizimlar uchun cheksiz mas’ul deb belgilanishi asosli emas. Mas’uliyat uning real ta’sir va bilish imkoniyatlari bilan nisbatda tahlil qilinishi, muassasa hamda platforma qarorlari esa alohida qayd etilishi kerak.

Oltinchi mezon refleksiv qayta ko‘rishdir. Dastlabki mahsulotni tahrirlash har doim ham rivojlanish belgisi bo‘lavermaydi: o‘zgartirish faqat tashqi buyruqni bajarish bo‘lishi mumkin. Mazmunli dalil muallifning qaysi e’tirozni tushungani, uni qabul qilgan yoki rad etganining sababi va shu sababning yangi yechimda qanday ko‘ringanidir. Asosli rad etish ham refleksiya shakli sifatida ko‘riladi. Shu tariqa yangilanish ko‘lami bilan qarorning sifati ajratiladi; ko‘p o‘zgartirish kiritgan ish avtomatik ravishda chuqurroq fikrlangan deb baholanmaydi.

1-jadval. Texnoestetik qaror epizodini o‘rganishning tahliliy matritsasi

Mezon	Asosiy savol	Tahlil qilinadigan dalil	Xulosa chegarasi
Maqsadni o‘zlashtirish	Qanday muammo hal qilinmoqda?	Vazifa talqini va dastlabki eskiz	Ravon nutqning o‘zi yetarli emas
Vosita tanlovi	Nega shu vosita olindi?	Tanlangan va rad etilgan variant	Shablondan foydalanish qaramlikka teng emas
Estetik hukm	Shakl qanday ma’no beradi?	Shakliy belgi va asoslangan izoh	Tadqiqotchi didi yagona me’yor emas
Mualliflik hissasi	Kim nima qo‘shdi?	Manba va hamkor hissasining qaydi	Yakka ijro mutlaq originallikni bildirmaydi
Javobgarlik	Kimga qanday ta’sir qiladi?	Oqibat va javob berish imkoniyati	Nazoratdan tashqari holat alohida ko‘riladi
Refleksiv tahrir	Nima sababdan qaror o‘zgardi?	Dastlabki va keyingi yechim	Tahrir soni sifatni o‘lchamaydi

Jadvalda mezon, dalil va xulosa chegarasi birga berildi. Bu shakl kuzatilgan belgini tekshirilmagan shaxsiy xususiyatga aylantirmaslikka xizmat qiladi. Masalan, manbani ochiq ko‘rsatish muayyan ishda hissa tan olinganini bildiradi, lekin inson barcha vaziyatlarda bir xil darajada mas’uliyatli bo‘lishini isbotlamaydi. Xuddi shuningdek, yangi variant ishlab chiqish aynan shu vazifada muqobil yo‘l yaratilganini ko‘rsatadi.

Tadqiqotchi dalilga tegishli xulosani tor va tekshiriladigan shaklda bayon qilishi, kelgusida tekshirish talab etadigan jihatni esa alohida qayd etishi taklif qilinadi.

Modelni tushuntirish uchun shartli misol sifatida mahalliy madaniy tadbir afishasini yaratish vaziyati olindi. Yosh dizayner tayyor shakldan foydalanib, undagi milliy bezakni o‘zgartiradi. Mahsulot ko‘rkam chiqishi mumkin, ammo buning o‘zi bezakning ma’nosi anglanganini ko‘rsatmaydi. Tahlilda u tasvirni qayerdan olgani, muayyan belgini nima sababdan tanlagani va auditoriya uni qanday tushunishi mumkinligi so‘raladi. Agar muallif muqobil variantni ko‘rsatib, estetik afzallik bilan ehtimoliy noto‘g‘ri talqinni muvozanatli izohlasa, ushbu epizod haqida aniqroq metodologik xulosa chiqarish mumkin bo‘ladi.

Ikkinchi shartli holatda avtomatik vosita bir nechta tasvir variantini yaratadi. Tadqiqot vositaning qo‘llanganini qayd etish bilangina tugamaydi. Yosh ijodkor vazifani qanday belgilagani, chiqish natijalaridan nimani tanlagani, qanday tekshiruv va tahrir kiritgani o‘rganiladi. Tasvirda haqiqiy shaxs yoki tarixiy hodisaga da’vo mavjud bo‘lsa, estetik ifoda bilan faktik bayonot ajratiladi. Maqsad avtomatlashtirishni oldindan oqlash yoki qoralash emas, muallifning qaror hududini aniqlashdir. Bunday hudud ko‘rinmasa, faqat yakuniy mahsulotga qarab mustaqillik darajasini belgilash uchun dalil yetarli bo‘lmaydi.

Uchinchi shartli holatda kichik guruh interaktiv ko‘rgazma yaratadi. Jamoaning umumiy natijasi bilan a’zolarning individual hissasi bir xil birlikda o‘lchanmaydi. Bir ishtirokchi texnik tuzilmani, ikkinchisi vizual yechimni, boshqasi tashrif buyuruvchi bilan muloqotni shakllantirishi mumkin. Tahlil hamkorlikni mustaqillikning qarama-qarshisi deb olmaydi. U kelishuv qanday tuzilganini, qaror ustidan kimning ovozi ta’sirli bo‘lganini va e’tiroz bildirish imkoniyati mavjudligini ko‘radi. Guruhdagi tashabbusni faqat ko‘p gapirgan yoki mahsulotni taqdim etgan shaxsga yozish metodologik jihatdan yetarli asosga ega emas.

Natijada yagona umumiy ball o‘rniga dalillar profili taklif qilindi. Unda bir epizodda texnik yechim asoslangan, estetik hukm tushunarli, ammo manba hissasi noaniq bo‘lishi mumkin. Boshqa epizodda axloqiy e’tiroz anglangan, biroq uni shakliy yechimga aylantirish uchun mahorat yetishmasligi kuzatilishi ehtimol. Profil bu holatlarni bir-birining o‘rniga qo‘ymaydi. O‘rtacha ball kuchli tomon hisobiga muhim kamchilikni berkitishi mumkinligi sababli uning zarurligi alohida asoslanishi kerak. Mazkur yondashuv kamchilikni shaxsga qo‘yilgan umumiy tamg‘adan aniq rivojlantirish vazifasiga aylantirishga qaratilgan.

Natijalarni taqdim etish shakli ham talqinga ta’sir qiladi. Qaror epizodi haqida qisqa tahliliy tavsif tuzilganda unda vazifa, kuzatilgan tanlov, dalil, muqobil izoh va xulosa chegarasi ketma-ket berilishi mumkin. Bu tartib «yuqori» yoki «past» degan yorliqdan ko‘ra aynan nimani bilish mumkinligini ochadi. Dalil yetishmayotgan holat alohida belgilanishi zarur: kuzatuv yo‘qligi qobiliyat yo‘qligining dalili emas. Shu sababli taklif etilgan profil shaxsni yakuniy tasniflash vositasi emas, qo‘shimcha o‘rganish savollarini tartibga keltiradigan shakl sifatida qo‘llanishi lozim.

MUHOKAMA

Taklif etilgan model texnoestetik madaniyatni mahsulot sifati bilan bog‘laydi, biroq uni faqat mahsulotga qisqartirmaydi. Bu farq madaniyatni ichki psixologik holat sifatida bevosita ko‘rish mumkin emasligidan kelib chiqadi: tadqiqotda harakat, izoh, munosabat va yaratilgan shakl orqali xulosa chiqariladi. Shu sababli xulosaning kuchi kuzatuvning ko‘pligi bilan birga uning savolga mosligiga ham bog‘liq. Bir xil turdagi ko‘p dalil boshqa turdagi zarur ma’lumotning o‘rnini to‘ldirmasligi mumkin. O‘nlab tayyor rasmlar tanlov sababi haqidagi bitta muhim savolni javobsiz qoldirishi ehtimol.

Ijodiy mustaqillikni yordamdan to‘liq xoli bo‘lish deb belgilash modelga mos kelmaydi. Bunday mezon ta’lim, an’ana va jamoaviy mehnatning ijoddagi o‘rnini tushuntirishni qiyinlashtiradi. Mustaqillik bu yerda mavjud ta’sirlarni anglash, ularga munosabat bildirish va zarur holatda qarorni asoslab o‘zgartirish imkoniyati sifatida

talqin qilinadi. Shuning uchun tajribali ustoz bilan ishlagan yoshning natijasi mustaqillikdan avtomatik mahrum deb topilmaydi. Asosiy savol qaysi qaror unga tegishli bo‘lgani va o‘sha qaror uchun qanday asos keltira olishidir. Bu mezon yordamning mazmunini ham ko‘rinadigan qiladi.

Normativ mezonlarni ochiq qo‘llash tadqiqotchi istagini qatnashchiga yuklash huquqini bermaydi. «Yaxshi did» yoki «to‘g‘ri ijod» degan umumiy atamalar o‘rniga aynan qaysi manfaat, ma’no yoki munosabat muhokama qilinayotgani aytilishi lozim. Sayerning baholovchi tushunchalar haqidagi yondashuvi qiymatni dalildan chiqarib tashlashdan ko‘ra uni oqilona muhokama qilishga asos beradi [6]. Maqoladagi amaliy xulosa shuki, tadqiqotchi o‘z me’yorini ham asoslashga tayyor turishi kerak. Ishtirokchining unga qarshi asosli mulohazasi ma’lumotdagi xato emas, nazariy mezonni qayta tekshirishga sabab bo‘lishi mumkin.

Madaniy tafovutlar masalasida estetik hukmning izchilligi bilan hukm mazmunining bir xilligini farqlash zarur. Ikki yosh turli rang, shakl va uslubni tanlab, har ikkisi ham o‘z qarorini asoslay olishi mumkin. Bunda tadqiqot birini ikkinchisiga o‘xshatishga qaratilmaydi. Biroq farqlilikning o‘zi ham tanlovning mas’uliyatli ekaniga kafolat bermaydi. Har bir qaror o‘z konteksti, manbasi va ta’siri bilan tahlil qilinadi. Shunday yo‘l bilan madaniy xilma-xillikni tan olish bilan istalgan amaliyotni tekshiruvdan ozod qilish o‘rtasidagi farq saqlanadi.

Resurslar tengsizligi tahlilning alohida sharti bo‘lishi kerak. Qimmat dastur yoki kuchli qurilma mavjudligi sababli tayyor mahsulotda ko‘ringan farqni yoshning ichki qobiliyatiga bevosita yozish mumkin emas. Kelgusidagi empirik dizaynda vosita, foydalanish vaqti, maslahat olish imkoniyati hamda ishni bajarish sharoiti qayd etilishi taklif qilinadi. Bular natijani avtomatik tushuntiruvchi tayyor sabablar emas, tekshiriladigan kontekst omillaridir. Bir xil topshiriq turli sharoitdagi ishtirokchilar uchun turlicha qiyinchilik tug‘dirishi mumkinligi hisobga olinmasa, taqqoslashning ma’nosi torayadi va nazariy xulosa amaliy farqni yashiradi.

Empirik qo‘llashda mahsulot tahlili, qaror izohi va jarayon qaydlarini o‘zaro qiyoslash taklif etiladi. Masalan, dastlabki eskiz, keyingi tahrir va muallifning qisqa izohi bir epizod bo‘yicha yig‘ilishi mumkin. Ishtirokchi o‘z qarorini yozma, og‘zaki yoki vizual izohlash usulini tanlashi maqsadga muvofiq. Bu tartib barcha usullar bir xil ma’lumot beradi degan farazga tayanmaydi; aksincha, ular orasidagi farq tahlil qilinadi. Jarayon yozuvi fikrni to‘liq aks ettirmaydi, suhbat esa keyingi oqlashni o‘z ichiga olishi mumkin. Xulosa shu cheklovlar bilan birga chiqarilishi kerak.

Vaqt bo‘yicha o‘zgarishni o‘rganishda bir xil mahsulotni takror tayyorlash bilan yangi vaziyatda qaror qabul qilish farqlanishi lozim. Birinchi holat mashq ta’sirini ko‘rsatishi mumkin, ikkinchisi esa avvalgi asoslash usulining ko‘chirilishini tekshirishga imkon beradi. Kelgusi kuzatuvda maqsadning o‘xshashligi saqlanib, vosita yoki auditoriya sharti o‘zgartirilishi taklif etiladi. Shunda yoshning avvalgi tayyor javobni qaytarishi bilan yangi cheklovga asosli munosabat bildirishini qiyoslash mumkin bo‘ladi. Biroq takroriy vazifalar teng murakkablikka ega ekani ham alohida tekshirilishi kerak; kuzatilgan farqning hammasini shaxsiy rivojlanish bilan izohlash asosli bo‘lmaydi.

Baholovchilar kelishuvi ham mazmunan tekshirilishi lozim. Ikki tadqiqotchi bir xil mahsulotga turlicha baho berganda, farq faqat shaxsiy did bilan izohlanmasligi kerak. Ular boshqa dalilga tayangan, mezonni boshqacha tushungan yoki epizod chegarasini turlicha belgilagan bo‘lishi mumkin. Dastlab har biri hukm va uning asosini alohida yozadi, keyin dalilga murojaat qilib muhokama o‘tkaziladi. Kelishuvga erishishning o‘zi haqiqatni kafolatlamaydi, biroq farq sababini ko‘rsatish modelning aniqligini yaxshilashi mumkin. Qaysi belgi yetarli deb topilgani keyingi tadqiqotchi qayta ko‘ra oladigan shaklda saqlanishi zarur.

Baholash mezonini oldindan tushuntirish ishtirokchiga aynan qanday javob ma’qullanishini yodlatish bilan tenglashtirilmasligi kerak. Ochiqlikning maqsadi tadqiqotchi talabining tushunarliligini ta’minlashdir; ijodkor esa shu talabning muayyan vaziyatga mosligi haqida ham savol berishi mumkin. Masalan, mualliflik hissasini

ko‘rsatish mezoni jamoa yaratgan anonim ishda boshqacha dalil talab qiladi. Agar tadqiqotchi faqat avval kutilgan ifodani to‘g‘ri deb topsa, model ijodiy mustaqillikni o‘rganish o‘rniga moslashuvchan javobni rag‘batlantiradi. Shuning uchun mezonni qabul qilish, uning chegarasini ko‘rsatish va unga asosli e’tiroz bildirish alohida qayd etilishi taklif qilinadi.

Mas’uliyatni o‘rganish jarayonining o‘zi ham mas’uliyatli bo‘lishi kerak. Ishtirokchining mahsuloti ochiq maydonda ko‘rinishi uning barcha yaratilish jarayonini oshkor etishga rozilik berganini anglatmaydi. Tadqiqot loyihasida materialdan foydalanish maqsadi, kim uni ko‘rishi va qaysi ko‘rinishda e’lon qilinishi oldindan kelishilishi taklif etiladi. Bu yerda axloqiy talablar amaldagi huquqiy qoidalar o‘rniga berilmaydi. Maqsad shaxsni kuzatuv obyekti sifatida chegaralab qo‘ymasdan, izoh berish, e’tiroz bildirish va o‘z mahsuloti haqidagi talqinni muhokama qilish imkonini saqlashdir.

Modelning chegarasi uning nazariy maqomi bilan belgilanadi. Mezonlarning empirik farqlanuvchanligi, turli yosh guruhlari uchun tushunarliligi va turli ijodiy faoliyatlarda qo‘llanish imkoniyati hali sinovdan o‘tkazilgan deb da’vo qilinmaydi. Kelgusi tadqiqot avval mazmuniy ekspertiza va kichik ko‘lamdagi sinovdan boshlanishi, keyin asosiy tahlil birliklari qayta ko‘rib chiqilishi mumkin. Maqolada universal vaznlar, foizli chegaralar yoki yoshlar guruhlarining reytingi belgilanmadi. Bunday raqamlar nazariy ta’rifdan bevosita kelib chiqmaydi va ularga alohida empirik hamda normativ asos talab etiladi.

Nazariy jihatdan muhim natija madaniyatning tavsifiy va normativ tomonlarini bir tadqiqotda farqlab bog‘lashdir. Tadqiqotchi avval nima sodir bo‘lganini aniqlaydi, keyin bu holat nima uchun mustaqil, asosli yoki mas’uliyatli deb baholanayotganini ko‘rsatadi. Ikkinchi bosqich birinchisini almashtirmaydi; birinchi bosqich ham baholash masalasini o‘z-o‘zidan hal qilmaydi. Ushbu tartib texnoestetik madaniyatni shunchaki texnologiyaga moslashish sifatida emas, texnologiya vositasida ma’no yaratish va shu

ma'noga javob berish amaliyoti sifatida o'rganish imkonini beradi. Taklifning qiymati keyingi tekshiruv uchun aniq savollar ochishida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Yoshlarning texnoestetik madaniyatini o'rganish uchun texnik bajarish, estetik hukm va mas'uliyatli qarorni bir-biridan farqlaydigan, ayni paytda ularning aloqasini saqlaydigan yondashuv zarurligi asoslandi. Tadqiqot birligi sifatida taklif etilgan texnoestetik qaror epizodi maqsad, vosita tanlovi, ma'no yaratish va oqibatga munosabatni muayyan faoliyat chegarasida tahlil qilishga imkon beradi. Ijodiy mustaqillik yordamdan mutlaq xoli bo'lish emas, ta'sirlarni anglash, muqobil yechimni ko'rish va o'z qarorini asoslab qayta ko'rish qobiliyati sifatida talqin qilindi. Mas'uliyat esa faqat mualliflik da'vosi bilan cheklanmay, ta'sir ko'rgan kishilar oldida sabablarni tushuntirish va imkon doirasida oqibatga munosabat bildirishni ham qamraydi. Ishlab chiqilgan matritsa mahsulot, jarayon va muallif izohini qiyoslashga xizmat qiladi; u shaxsning umumiy qiymatini yoki barcha vaziyatlardagi xususiyatini o'lchashga mo'ljallanmagan. Mezonlarni yagona ballga birlashtirishdan oldin ularning mazmuniy va empirik asoslari tekshirilishi kerak. Kelgusi tadqiqotda turli resurs sharoitlari, ijod shakllari hamda ishtirokchilarning izoh berish imkoniyatlari hisobga olinishi tavsiya etiladi. Mualliflik hissasi, madaniy tafovut va javobgarlik chegaralarini ochiq ko'rsatish tadqiqotning daliliy aniqligini ta'minlovchi shartlar deb belgilandi. Mazkur konseptual natijalar amaliy samaradorlik tasdig'i sifatida emas, uni tekshirishga yo'naltiruvchi ilmiy asos sifatida qabul qilinishi lozim. Bunday metodologik pozitsiya yoshlarning texnologik faolligini tayyor ko'rsatkichlar orqali baholashdan oldin uning insoniy mazmunini, qaror shartlarini va ijtimoiy oqibatlarini izchil o'rganish uchun imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shermuxamedova N.A. (2020). Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Ikkinchi nashr. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo. (p. 284–292).

2. Karimova G.A. (2026). Sun'iy intellekt va bilim falsafasi: raqamli davrda "bilim" va "haqiqat" tushunchalarining transformatsiyasi. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi, 9-son, 1-qism. (p. 438–442). DOI: 10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.5ab5856d

3. Труфанова Е.О. (2021). Человек в цифровом мире: «распределенный» и целостный. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология, 3. (p. 370–375). DOI: 10.17072/2078-7898/2021-3-370-375

4. Порус В.Н. (2023). О многомерности научной рациональности и научного прогресса. Эпистемология и философия науки, 60(2). (p. 58–64). DOI: 10.5840/eps202360223

5. Rose G. (2016). Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials. 4th ed. London: SAGE. (p. 16–23).

6. Sayer A. (2017). Values within Reason. Canadian Review of Sociology, 54(4). (p. 468–475). DOI: 10.1111/cars.12172

7. van de Poel I. (2016). A Coherentist View on the Relation Between Social Acceptance and Moral Acceptability of Technology. In: Philosophy of Technology after the Empirical Turn. Cham: Springer. (p. 177–193). DOI: 10.1007/978-3-319-33717-3_11

8. Coeckelbergh M. (2020). Artificial Intelligence, Responsibility Attribution, and a Relational Justification of Explainability. Science and Engineering Ethics, 26(4). (p. 2051–2068). DOI: 10.1007/s11948-019-00146-8